

Nr 66

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående avskaffande av almanacksprivilegiet m. m.; given Stockholms slott den 28 mars 1969.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över utbildningsärenden för denna dag, ge riksdagen till kännna vad föredragande departementschefen anfört om avskaffande av almanacksprivilegiet m. m.

GUSTAF ADOLF

Olof Palme

Propositionens huvudsakliga innehåll.

I propositionen ges till kännna att Kungl. Maj:t inte avser att förnya Vetenskapsakademiens uteslutande privilegium att ge ut almanackor vid nuvarande privilegieperiods utgång den 15 juli 1972. Privilegiet arrenderas f. n. av Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag.

I sammanhanget berörs även Vetenskapsakademiens framtida ställning vid ett bortfall av privilegieinkomsterna. Det konstateras att akademien har viktiga utåtriktade uppgifter att fylla bl. a. på det internationella planet. Vetenskapsakademien driver även ett antal fasta institutioner. Formerna för dessas fortsatta bestånd och verksamhet anses kräva särskilda överväganden, vilket är en uppgift i första hand för huvudmannen, dvs. Vetenskapsakademien.

*Utdrag av protokollet över utbildningsärenden, hållet inför Hans Maj:t
Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 28 mars
1969.*

N ä r v a r a n d e:

Ministern för utrikes ärendena NILSSON, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LANGE, KLING, HOLMQVIST, ASPLING, PALME, SVEN-ERIC NILSSON, GUSTAFSSON, GEIJER, ODHNOFF, WICKMAN, MOBERG, BENGTTSSON.

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Palme, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *avskaffande av almanacksprivilegiet m. m.* och anför.

1. Inledning

Alltsedan år 1749 har Vetenskapsakademien uteslutande privilegium att ge ut almanackor i Sverige. I 1810 och 1812 års tryckfrihetsförordningar förbjöds privilegier på utgivning av skrifter. Kungl. Maj:t fick dock rätt att för högst 20 år åt gången förnya sådana privilegier som redan getts till allmänna inrättningsars understöd. Någon ändring härvidlag har inte gjorts i gällande tryckfrihetsförordning från år 1949. Almanacksprivilegiet har förnyats senast genom beslut den 15 juni 1945 för tiden den 16 juli 1952—den 15 juli 1972. Vetenskapsakademien har sedan slutet av 1700-talet arrenderat ut privilegiet. Sedan år 1906 innehar Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag arrendet.

I utlåtande över en vid 1964 års riksdag väckt motion uttalade andra lagutskottet, att en översyn av reglerna för almanacksprivilegiet och formerna för dess utövande borde göras genom Kungl. Maj:ts försorg. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag (1964: I: 643, 2 LU 46, rskr 163). Efter bemyndigande av Kungl. Maj:t tillkallade dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet den 30 december 1964 en sakkunnig att företa denna översyn. Den sakkunnige (numera lagmannen Ingvar Jönsson) har den 27 oktober 1966 lagt fram sina förslag i betänkandet *Almanacksprivilegiet. Översyn av reglerna för privilegiet och formerna för dess utövande* (Stencil E 1966: 5).

Över betänkandet har efter remiss yttranden avgetts av justitiekanslern, statskontoret, generaltullstyrelsen som inhämtat yttranden från tulldirektionerna i Stockholm, Göteborg och Malmö, riksrevisionsverket, kontrollstyrelsen, kommerskollegium efter hörande av handelskamrarna, näringsfrihetsrådet, ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor, statens pris- och kartellnämnd, Vetenskapsakademien, Kooperativa förbundet (KF), Sveriges köpmannaförbund, Sveriges akademikers centralorganisation (SACO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Landsorganisationen i Sverige (LO), Sveriges grafiska industriförbund och Svenska boktryckareföreningen, vilka båda sistnämnda avgett ett gemensamt yttrande, Svenska bokförläggareföreningen, Svenska annonsörers förening samt Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag. Sveriges industriförbund och Sveriges hantverks- och industriorganisation har var för sig instämt i det av Sveriges grafiska industriförbund och Svenska boktryckareföreningen gemensamt avgivna yttrandet.

Kungl. Maj:t äger — som redan framgått — besluta i förevarande fråga. Med hänsyn till ärendets natur finner jag dock att riksdagen bör ges till känna vad som förekommit i ärendet.

Före redovisningen av den sakkunniges förslag lämnas en kortfattad redogörelse för Vetenskapsakademien och dess verksamhet.

2. Vetenskapsakademien och dess verksamhet

Vetenskapsakademien bildades år 1739 som en sammanslutning mellan politiker och naturvetenskapsmän för att befordra landets ekonomi genom forskning och uppfinningar främst på jordbrukets, medicinens och teknikens områden. Akademien är en icke-statlig organisation, men dess stadgar fastställs av Kungl. Maj:t.

Akademien har enligt gällande stadgar från år 1904, senast ändrade den 23 september 1966, till uppgift att främja vetenskaperna, företrädesvis matematik och naturvetenskap. Dessa uppgifter fullgör akademien bl. a. genom att ge ut vetenskapliga skrifter och dela ut stipendier och forskningsstöd, genom att uppehålla kontakter med internationella vetenskapliga organisationer och samfund samt genom att driva vetenskapliga institutioner.

Akademien består av lägst 116 svenska och högst lika många utländska ledamöter. Ledamöterna är indelade i 12 klasser efter ämnesinriktning. Akademien utser själv preses — som väljs för ett år — och övriga befattningshavare. För den närmare ledningen av akademiens angelägenheter svarar akademiens sekreterare, som till sitt förfogande har ett sekretariat bestående av kansli och räntekammare. Vidare finns ett förvaltningsutskott, som förbereder de ärenden som skall föreläggas akademien och svarar för den löpande ekonomiska förvaltningen, och ett beredningsutskott, som svarar för beredningen av bl. a. val av preses och sekreterare.

Alltsedan akademiens tillkomst har ett viktigt led i dess verksamhet varit att ge ut vetenskaplig litteratur. Förutom Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar ger akademien ut bl. a. en rad vetenskapliga tidskrifter inom det naturvetenskapliga området. På Kungl. Maj:ts uppdrag ger akademien sedan år 1813 också ut Sveriges statskalender.

Vetenskapsakademien delar vidare enligt Alfred Nobels testamentariska förordnande ut Nobelprisen i fysik och kemi. Likaså skall akademien dela ut det »pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne» som stiftades genom en donation av Sveriges riksbank i samband med bankens 300-årsjubileum i maj 1968. Till akademiens nobelverksamhet hör även utdelande av forskningsstöd på fysikens och kemins områden från särskilda fonder inom Nobelstiftelsen och anordnande av Nobelsymposier.

Vetenskapsakademien har under årens lopp mottagit ett stort antal donationer. Från avkastningen av akademiens donationsfonder, vilkas bokförda värde enligt 1967 års bokslut uppgick till drygt 30 milj. kr. och vilkas dagsvärde beräknas till ca 50 milj. kr., delas f. n. ut ca en halv milj. kr. per år i stipendier och forskningsstöd.

I Vetenskapsakademiens verksamhet ingår att etablera och uppehålla kontakter med utländska forskare och forskningsinstitutioner. Det ursprungliga systemet med korresponderande ledamöter i andra länder, litteraturutbyte samt deltagande i internationella samarbetsprojekt används och utvecklas fortfarande. Vetenskapsakademien verkar även som nationellt sammanhållande organ för det internationella vetenskapliga samarbetet inom främst matematik och naturvetenskap. Akademien

ingår sålunda som svensk nationell medlem i International Council of Scientific Unions (ICSU). De till ICSU anslutna femton internationella vetenskapliga unionerna har nationalkommittéer i varje medlemsland. För de svenska nationalkommittéerna fungerar Vetenskapsakademien som huvudman.

Under senare år har Vetenskapsakademien även tagit upp kontakter direkt med motsvarande institutioner i andra länder. Sålunda har akademien tillsammans med Ingeniörsvetenskapsakademien träffat avtal med Sovjetunionens vetenskapsakademi om utbyte av forskare och föreläsare. Även med Sovjetunionens akademi för medicinska vetenskaper och med Royal Society i London äger sedan några år forskarutbyte rum enligt liknande avtal.

En viktig del av Vetenskapsakademiens verksamhet representeras av dess institutioner. Dessa är akademiens bibliotek, Stockholms observatorium, Capristationen för solforskning, Kristinebergs zoologiska station, Bergianska stiftelsen, Makarna Mittag-Lefflers matematiska stiftelse, Sareks naturvetenskapliga anläggningar, Abisko naturvetenskapliga station och Kiruna geofysiska observatorium. De tre sistnämnda institutionerna förvaltas av en särskild styrelse för Vetenskapsakademiens forskningsstationer i Övre Norrland, i vilken Kungl. Maj:t utser ordförande.

Vetenskapsakademiens bibliotek, som är förlagt till akademiens huvudbyggnad i Frescati i Stockholm, räknas till de största specialbiblioteken i Europa inom matematik och naturvetenskap. Boksamlingarna omfattar ca 11 000 hyllmeter. Antalet löpande tidskrifter och serier är ca 4 500. Biblioteket innehåller även en handskriftsamling inom svensk naturvetenskaplig historia om ca 250 hyllmeter samt en kart-, porträtt- och fotosamling. Biblioteket leds av en överbibliotekarie och har f. n. ca 30 anställda, däribland två förste bibliotekarier.

Frågan om bibliotekets ställning i biblioteksorganisationen i Stockholm har tidigare behandlats av riksmuseiutredningen i betänkandet Vetenskapsakademiens bibliotek (Stencil E 1966: 15). I prop. 1969: 1 (bil. 10 s. 335) har aviserats ett uppdrag åt statskontoret att utreda frågan om bl. a. biblioteksservice åt universitetet i Stockholm inom det matematisk-naturvetenskapliga ämnesområdet. Uppdraget avses innefatta även akademiens bibliotek. Enligt överenskommelse mellan Vetenskapsakademien och universitetet svarar akademibiblioteket redan nu för viss service åt universitetets matematisk-naturvetenskapliga institutioner.

Vid *Stockholms observatorium* i Saltsjöbaden, som förestås av akademiens astronom/professor, bedrivs forskning inom astronomin med inriktning på bl. a. vintergatssystemets struktur och dynamik. Vid observatoriet utarbetas kalendariet till den svenska almanackan. Observatoriets huvudbyggnad från år 1931 och bl. a. fyra tjänstebostäder är belägna inom ett markområde om 55 000 m², som akademien äger i Saltsjöbaden. Vid observatoriet finns f. n. 16 tjänster upptagna på akademiens stat, däribland två tjänster som observator.

Enligt avtal mellan Vetenskapsakademien och universitetet i Stockholm — godkänt av Kungl. Maj:t den 18 februari 1966 — skall astronomen, med en under-

visningsskyldighet motsvarande hälften av den som åvilar en professor, svara för utbildningen och forskningen i ämnet astronomi vid universitetet mot särskild ersättning. Observatoriet fungerar som universitetets institution för astronomi med astronomen/föreståndaren som prefekt.

Capristationen för solforskning är organisatoriskt och vetenskapligt nära knuten till Stockholms observatorium. Den kontinuerliga övervakningen av solytans och solrandens fenomen är en av stationens viktigaste uppgifter. En observatorieintendent är placerad vid stationen.

Kristinebergs zoologiska station — belägen vid Gullmarsfjorden som är Sveriges enda typiska tröskelfjord — är en marinbiologisk forskningsstation. Vid stationen, som utnyttjas av svenska och utländska gästforskare, bedrivs med anslag från bl. a. statens naturvårdsverk forskning rörande t. ex. vattenföroreningars inverkan på marint djurliv. Nordiskt kollegium för marinbiologi anordnar årligen en nordisk specialkurs i marinbiologi och en repetitionskurs för nordiska biologilärare vid stationen. Dessutom förläggs till stationen bl. a. licentiandkurser som anordnas av olika universitetsinstitutioner. Vid stationen finns fyra undersökningsfartyg. Vetenskapsakademien avlönar förutom föreståndaren en amanuens och en laboratorieingenjör samt viss biträdespersonal. Stationens laboratorier och bostäder är belägna inom ett av akademien ägt markområde om ca 8 000 m².

Bergianska stiftelsen, som förvaltas av akademien, driver inom ett markområde om ca 25 hektar i Frescati dels en botanisk trädgård och en botanisk forskningsinstitution, dels en handelsträdgård. Vid stiftelsen, som leds av en föreståndare/professor, bedrivs botanisk forskning främst inom områdena systematik, morfologi och ekologi. Stiftelsens botaniska trädgård svarar vidare för botanisk service vid utbildningen och forskningen åt både universitetet och övriga högre läroanstalter i Stockholm samt åt vissa forskningsinstitutioner i Stockholm. Som redovisats i prop. 1969: 36 har ett villkorligt avtal träffats med Vetenskapsakademien om försäljning till staten av större delen av stiftelsens markområde för en köpeskilling av 5 milj. kr.

Till akademiens institutioner räknas även *Makarna Mittag-Lefflers matematiska stiftelse*, som skall driva och stödja forskning inom den rena matematiken. Stiftelsen som leds av en särskild styrelse disponerar den Mittag-Lefflerska villan i Djursholm med ett unikt matematiskt bibliotek. Stiftelsens verksamhet har hittills i huvudsak begränsats till att bygga ut biblioteket, dela ut stipendier och inbjuda gästforskare samt ge ut tidskriften *Acta Mathematica*. År 1968 beslöt Vetenskapsakademien att stiftelsen i enlighet med de ursprungliga planerna för donationen skall organiseras som ett internationellt matematiskt forskningsinstitut under akademien med en framstående matematiker som ledare. Bostäder för gästforskare uppförs f. n. på stiftelsens mark. I prop. 1969: 1 (bil. 10 s. 382) har 100 000 kr. beräknats under anslaget till naturvetenskaplig forskning som bidrag till driften av forskningsinstitutet.

Sareks naturvetenskapliga anläggningar består av sex stugor, som akademien äger i Sareks nationalpark. Stugorna, som innehåller viss meteorologisk och hydro-

grafisk registreringsutrustning, står till förfogande för forskare som bedriver naturvetenskapliga studier och forskning i nationalparken.

Abisko naturvetenskapliga station är belägen vid södra stranden av Torneträsk på kronomark som upplåtits åt akademien. Den är en fältinstitution för främst biologisk forskning. Till stationen hör bl. a. laboratorier med instrumentell grundutrustning, ett klimatobservatorium, forskarstugor i fjällterrängen och ett undersökningsfartyg på Torneträsk. Lön till föreståndaren för stationen utgår av statsmedel under åttonde huvudtitelns anslag till naturvetenskaplig forskning. Med anslag från arbetsmarknadsstyrelsen uppförs innevarande år en ny institutionsbyggnad vid stationen.

Vid *Kiruna geofysiska observatorium* bedrivs forskning med i huvudsak geokosmofysisk inriktning. Observatoriet har placerats nära norrskenzonen i syfte att särskilt sådana fenomen som är karakteristiska för den övre atmosfären i denna zon skall kunna vetenskapligt undersökas. Under de senaste åren har forskargruppen vid observatoriet engagerats även i de satellitexperiment som utförs inom den europeiska rymdforskningsorganisationen (ESRO). Observatoriet har vidare knutits närmare till universitetsorganisationen. Föreståndaren innehar sålunda sedan den 1 juli 1967 en personlig professur i geokosmofysik vid universitetet i Umeå och observatoriet är en institution vid universitetet.

För observatoriets verksamhet arrenderar Vetenskapsakademien av staten ett markområde om 22,2 km². Förutom huvudbyggnaden som togs i bruk år 1957 finns inom området ett antal mindre mätstationer och några familjebostäder. En tillbyggnad till huvudbyggnaden har nyligen utförts med anslag från arbetsmarknadsstyrelsen. Vid observatoriet är omkring 35 personer verksamma. Årskostnaderna för verksamheten vid observatoriet har under de senaste åren överstigit 2 milj. kr. Vetenskapsakademiens fasta anslag till driften av observatoriet har uppgått till drygt 300 000 kr. per år. Kostnaderna i övrigt har täckts huvudsakligen genom anslag från statens naturvetenskapliga och tekniska forskningsråd.

Vetenskapsakademiens finansiering av de olika verksamhetsgrenarna framgår av följande inkomst- och utgiftsredovisning för år 1967. Som framgår av denna redovisning medförde verksamheten ett underskott, vilket täcktes genom att huvuddelen av kapitalet i akademiens reservfond togs i anspråk. Akademiens tillgångar och skulder balanserade den 31 december 1967 på något över 43 milj. kr. Härav utgjorde donationsfonderna, som tidigare nämnts, drygt 30 milj. kr. Till fondkapitalet bör vidare räknas dels en stipendieregleringsfond och en fond för det fysiska kabinettet om tillsammans ca 3,3 milj. kr., dels kursregleringsfond, grundfond och reservfond om tillsammans ca 3,5 milj. kr. Tillgångar i form av fastigheter och inventarier m. m. har i balansräkningen endast markerats med ett symboliskt belopp.

Inkomst- och utgiftsredovisning för år 1967

<i>Inkomster</i>	<i>Belopp, kr.</i>
Almanacksarrende	4 068 057
Räntor och utdelningar	2 638 913
Arrende och hyror	48 606
Anslag till bibliotekets nobelverksamhet	40 000
Brist att täckas av sparade inkomstmedel	624 559
	7 420 135
<i>Utgifter</i>	
Räntor å donationsfonder och övriga fonder	2 638 913 ¹
Sekretariatet	432 148
Akademiens publikationer	680 356
Statskalendern	133 450
Akademiens sammankomster	37 136
Stockholms observatorium	544 149
Capristationen	40 000
Biblioteket	1 055 071
Kristinebergs zoologiska station	372 188
Bergianska stiftelsen	320 000
Forskningsstationerna i Övre Norrland	427 190
Fastigheter i Stockholm och Saltsjöbaden	121 630
Avsättning till grundfonden	5 000
Rörligt tillägg å pensioner	120 538
ATP m. m.	170 437
Grupplivförsäkring och sjukvårdskostnader	11 765
Lönstillägg	110 044
Vissa övriga utgifter	200 120
	7 420 135

¹ Ur donationsfonderna har under år 1967 delats ut 480 500 kr. i stipendier.

3. Utredningen

Inledningsvis redogör utredningen för tillkomsten och den senare tillämpningen av almanacksprivilegiet.

Efter framställning av Vetenskapsakademien beviljade Kungl. Maj:t i oktober 1747 akademien ensamrätt att ge ut almanackor fr. o. m. år 1749. De främsta motiven för detta privilegium var dels önskvärdheten att komma till rätta med de ofta förekommande felen i almanackorna och se till att endast vetenskapligt grundade uppgifter fördes in i dessa, dels möjligheten för akademien att genom inkomster av privilegiet få medel till främjande av vetenskaplig verksamhet. Några närmare föreskrifter om privilegiets utövande utfärdades inte i privilegiebrevet och har inte heller meddelats senare.

Sedan slutet av 1700-talet har Vetenskapsakademien arrenderat ut privilegiet. Arrendet innehas, som inledningsvis nämnts, sedan år 1906 av Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag. Enligt gällande kontrakt mellan Almqvist & Wiksell och Vetenskapsakademien från år 1958 utgår den årliga arrendeavgiften till akademien huvudsakligen som en royalté på 23 % av företagets totala försäljning av almanackor och produkter i vilka almanackor ingår. Kontraktet löper fram t. o. m.

1972 års almanackor, dvs. den sista årgången under den nuvarande privilegieperioden. I kontraktet garanteras vidare Vetenskapsakademien en årlig privilegieavgift på minst 1 milj. kr. oavsett den faktiska almanacksförsäljningen. Som tidigare redovisats uppgick akademiens inkomster av privilegiet år 1967 till drygt 4 milj. kr.

Beträffande kontrollen av almanackorna anför utredningen, att Vetenskapsakademien kontrollerar riktigheten av den s. k. vanliga almanackan i häftat och skuret skick, ett femårskalendarium och kalendarierna i statskalendern, som också trycks av Almqvist & Wiksell. Övriga almanackor kontrolleras av Almqvist & Wiksell enligt akademiens förlaga oavsett om produkten framställs av detta företag eller av andra företag.

Utredningen, som konstaterar att almanackstrycket utgör en relativt liten varugrupp inom den grafiska industrin, lämnar vissa uppgifter om den svenska almanacksmarknaden för år 1963. Konsumtionen av almanackor beräknas nämnda år ha uppgått till ca 17 milj. exemplar till ett saluvärde av ca 24,3 milj. kr. Som jämförelse anger utredningen omsättningssiffrorna samma år för vissa andra grafiska varugrupper, bl. a. för dagstidningar 671 milj. kr., veckopress 258 milj. kr., reklamtryck 216 milj. kr. och böcker 72 milj. kr.

Utredningen konstaterar att Almqvist & Wiksell som arrendator av almanacksprivilegiet kontrollerar hela den svenska almanackstillverkningen. Företaget tillverkar enligt utredningen dels helfabrikat — år 1963 10,1 milj. exemplar — dels kalendarier som halvfabrikat — år 1963 5,5 milj. exemplar — vilka bearbetas till färdiga produkter av huvudsakligen sex särskilt utvalda återförsäljare. I begränsad utsträckning — år 1963 1,3 milj. exemplar — ger Almqvist & Wiksell andra företag licens att i egen regi producera en viss almanacka. Importen av almanackor är obetydlig. År 1963 uppgick den till ca 50 000 exemplar. Utredningen redovisar vidare, att almanacksförsäljningen som år 1950 utgjorde ca 35 % av Almqvist & Wiksells omsättning, exklusive internförsäljning, räkenskapsåret 1963/64 hade minskat till ca 20 % av företagets omsättning. Denna utveckling har enligt utredningen därefter ytterligare accentuerats.

Utredningen lämnar uppgifter rörande utgivning av almanackor i vissa andra europeiska länder. I Norge och Finland existerar ett privilegiesystem av ungefär samma typ som i Sverige med Oslo resp. Helsingfors universitet som privilegieinnehavare. I Danmark får almanackor framställas fritt mot en särskild avgift per exemplar till Köpenhamns universitet. I bl. a. Frankrike, Förbundsrepubliken Tyskland, Italien, Nederländerna, Schweiz och Storbritannien är utgivning och spridande av almanackor fri från statlig kontroll och avgiftsplikt.

Med huvudsaklig utgångspunkt i en utredning »Almanacksprivilegiet och dess utövande», som utförts av statens pris- och kartellnämnd på uppdrag av ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor, analyserar utredningen vissa effekter av nuvarande konkurrensbegränsande system på almanacksmarknaden. Utredningen finner den allvarligaste vara att systemet inte innehåller någon spärr mot oskäligen prissättning, vartill kommer att konkurrensen mellan de utvalda återförsäljarna inte kan få formen av en för konsumenten angelägen priskonkurrens. Vidare finner utredningen pris-

och kartellnämndens undersökningar tyda på att Almqvist & Wiksell har betydligt större vinstmarginaler på almanacksprodukter än vad som är vanligt inom tryckeribranschen. Utredningen uttalar även tvivel om att konsumenterna blir delaktiga av de rationaliseringsvinster som koncentrationen av almanackstillverkningen möjliggör.

Mot denna bakgrund föreslår utredningen att almanacksprivilegiet skall utövas på ett sätt som i högre grad än f. n. främjar konkurrens på den aktuella marknaden. Huvudprincipen i förslaget är att rätten att trycka, ge ut och importera almanackor skall vara tillgänglig för envar mot erläggande av avgift till Vetenskapsakademien och grundad på avtal mellan akademien och producenten, som i normalfallet tänks vara ett tryckeri. Innan avtal sluts, skall akademien pröva om den avtalssökande har förutsättningar att ge ut almanackor och om vederbörande har tillräcklig ekonomisk stabilitet för att fullgöra avgiftsförpliktelse. Om dessa förutsättningar inte föreligger, skall akademien kunna vägra att ingå avtal. Utredningen stryker dock under, att avtal inte får vägras på grund av t. ex. konkurrenshänsyn. Vetenskapsakademien får inte heller — framhåller utredningen — anlägga synpunkter på almanackornas utformning eller utseende. Enligt utredningen påkallar införande av det föreslagna systemet inte särskilda åtgärder för bevakning av privilegieintrång annat än i fråga om importen, där akademien föreslås mot ersättning få anlita generaltullstyrelsen för den erforderliga kontrollen.

Ansvar för almanackornas riktighet skall enligt utredningen i första hand ligga på producenten, som till sin ledning får årliga sammanställningar av kalendariska uppgifter som Vetenskapsakademien åläggs att ge ut i god tid före ingången av det aktuella kalenderåret. Akademien bör kräva att granskningsexemplar av varje almanacka överlämnas till akademien, som sedan från fall till fall får bedöma i vilken utsträckning särskild kontroll är nödvändig.

I valet av avgiftstyp diskuterar utredningen två typer, nämligen dels en värdeavgift, dels en styckeavgift. Utredningen stannar för en styckeavgift, som är lättare att utforma, tillämpa och kontrollera än en värdeavgift. Styckeavgiften föreslås bli utformad som en till öretalet bestämd avgift för varje kalendarium i almanackan, varvid avgift dock inte skall utgå för fler än två kalendarier per almanacka. Avgift skall vidare utgå endast för de almanackor som säljs eller eljest kommer till avsedd användning. Avgiftens storlek bör enligt utredningen, som inte föreslår något öretal, årligen prövas av Kungl. Maj:t.

Avgiftsuppbörden föreslås bli grundad på ett åläggande för den avgiftspliktige att till Vetenskapsakademien redovisa antalet tillverkade, osålda och returnerade almanackor. Den i sammanhanget nödvändiga kontrollen av almanacksproducenternas bokföring och redovisning bör enligt utredningens förslag skötas av kontrollstyrelsen mot särskild ersättning.

Utredningen föreslår slutligen att det nya systemet skall tillämpas första gången för 1973 års almanackor. Möjlighet att begära tillstånd att ge ut almanackor bör finnas fr. o. m. den 1 januari 1972.

4. Remissyttrandena

Vid remissbehandlingen har så gott som alla remissinstanser uppehållit sig vid inte endast utredningens förslag utan också den principiella frågan om privilegiesystemet över huvud taget bör behållas. Det överväldigande flertalet remissinstanser har därvid fört fram synpunkter med innebörd att privilegiesystemet bör upphöra eller att frågan om dess existens i varje fall bör tas under omprövning.

Vad gäller frågan om privilegiets bestånd ställer sig *SACO*, *TCO* och *LO* liksom bl. a. *Sveriges industriförbund* och *Sveriges hantverks- och industriorganisation* avvisande till att Vetenskapsakademiens verksamhet skall finansieras genom avgifter på almanackor. *Generaltullstyrelsen* och ett antal *näringslivsorganisationer*, däribland *Sveriges grafiska industriförbund* och *Svenska boktryckareföreningen*, anser det varken tidsenligt eller rationellt att införa en komplicerad och kostnadskrävande procedur för uppbörd av ett så relativt litet belopp som ca 4 milj. kr. Enligt näringslivsorganisationerna bör bidrag till akademiens verksamhet kunna lämnas på annat sätt utan samband med almanacksproduktionen.

Statens pris- och kartellnämnd finner inte nu anledning att uttala sig i privilegiefrågan, då denna inte ingått i utredningens uppdrag. Nämnden har emellertid inte förbisett att en rationellare lösning av almanacksfrågan kunde vara att privilegiet helt slopas och att Vetenskapsakademien i stället tillförs medel i annan ordning. I särskilt yttrande förordar kommerserådet Bouvin en sådan lösning.

Ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor ifrågasätter, om det finns skäl att behålla en ordning som tillkom vid mitten av 1700-talet under helt andra betingelser. Ombudsmannen anser att ett privilegiefritt system för almanacksutgivning stämmer bäst överens med den allmänna svenska frikonkurrenspolitiken. Enligt ombudsmannen är det naturligtast att akademiens verksamhet finansieras genom anslag över statsbudgeten. Ombudsmannen uttalar sig liksom bl. a. *kommerskollegium* för prövning av frågan om privilegiets avskaffande.

Svenska bokförläggareföreningen och bl. a. *handelskamrarna i Stockholm* och *Visby* föreslår direkt att almanacksprivilegiet skall upphöra.

Argument till förmån för nuvarande privilegiesystem förs fram av *justitiekanslern*, *Vetenskapsakademien* och *Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag*. Justitiekanslern pekar bl. a. på fördelarna med att almanackornas riktighet garanteras i ett privilegiesystem, medan akademien stryker under vikten av att dess vetenskapliga verksamhet ekonomiskt säkerställs.

Utredningens principförslag att rätten att trycka, ge ut och importera almanackor skall vara fri — dvs. att det nuvarande monopolet skall upphävas — hälsas med tillfredsställelse av nästan alla remissinstanser. Förslaget tillstyrks av bl. a. *riksrevisionsverket*, *justitiekanslern*, *ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor*, *statens pris- och kartellnämnd*, *näringsfrihetsrådet*, *KF*, flertalet *näringslivsorganisationer* och *SACO*, *TCO* och *LO*. Flertalet av dessa instanser ifrågasätter dock rimligheten i att även i fortsättningen avgiftsbelägga almanackorna.

Ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor och *statens pris- och kartellnämnd* finner det bl. a. mot bakgrund av tidigare utredningar och utlåtanden om monopolets verkningar vara tillfredsställande att monopolet föreslås bli upphävt. Nämnden anser att förutsättningar på så sätt skapas för att konsumenterna skall få tillgång till ett tillfredsställande sortiment. Nämnden liksom *justitiekanslern* finner det dock vara svårt att bedöma om priserna kommer att bli lägre än de nuvarande.

Utredningens förslag till uppbörds- och kontrollsystem kritiseras av flera remissinstanser såsom komplicerat och kostnadskrävande.

Vetenskapsakademien pekar på de svårigheter som skulle följa av revisionsuppgifterna och finner att den föreslagna ordningen skulle medföra höga kostnader, vilket skulle gå ut över akademiens netto av privilegiet. Akademien föreslår därför en modifiering av det nuvarande systemet. Under en ny privilegieperiod bör man, enligt akademien, genom ökad licensgivning bereda andra än huvudarrendatorn vidgade möjligheter att producera almanackor.

Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag framför liknande synpunkter som akademien och pekar bl. a. på de svårigheter som, enligt företagets uppfattning, skulle vara förenade med den föreslagna prövningen av tillståndssökande företags solvens. Vidare anser Almqvist & Wiksell att det föreslagna systemet för kontroll och uppbörd av avgifter skulle medföra en dyr och tungrodd administration. Företaget hävdar även, att det nya systemet inte skulle medföra lägre priser, större urval eller andra fördelar för konsumenterna. I likhet med akademien anser Almqvist & Wiksell, att den kritik som riktats mot det nuvarande systemet kan tillgodoses genom ökad licensgivning under en ny privilegieperiod.

Även *statskontoret* kritiserar det framlagda förslaget och hävdar att det nuvarande systemet bl. a. prismässigt gynnar genomsnittskonsumenten, medan en omläggning främst skulle gynna reklammarknaden. Statskontoret, som finner att det föreslagna systemet skulle bli tungrott och kostnadskrävande, anser inte partiella reformer uteslutna inom ramen för nuvarande system.

Detaljerna i utredningens förslag har endast i begränsad utsträckning kommenterats i remissyttrandena. Flertalet remissinstanser framhåller, att kostnaderna för akademiens framställning av kalendariska uppgifter inte bör belasta konsumenten utan täckas av allmänna medel. Vidare anser bl. a. *generaltullstyrelsen*, vissa branschorganisationer samt *SACO* och *TCO* att förhållandena knappast påkallar en särskild kontroll av almanackornas riktighet. *Kommerskollegium*, å andra sidan, anser att akademien även i fortsättningen bör ansvara för almanackornas riktighet mot ersättning från staten. En övergång till styckeavgift tillstyrks bl. a. av *justitiekanslern* och *näringsfrihetsrådet*. *Kontrollstyrelsen*, som endast tar upp sin egen medverkan i kontrollen av avgiftsinbetalningen, bedömer sig ha möjlighet att medverka på förslaget sätt mot full ersättning. *Generaltullstyrelsen* förklarar sig däremot sakna möjlighet att utöva en fullständig kontroll över införseln av almanackor.

5. Departementschefen

Alltsedan år 1749 har Vetenskapsakademien haft privilegium på utgivningen av almanackor i Sverige. I 1810 års och senare 1812 års tryckfrihetsförordning förbjöds privilegier på utgivningen av skrifter. Kungl. Maj:t fick emellertid rätt att förnya redan givna privilegier med högst 20 år i sänder. Nu gällande tryckfrihetsförordning av år 1949 innehåller motsvarande bestämmelser (1 kap. 8 §). Vetenskapsakademiens almanacksprivilegium förnyades senast genom beslut den 15 juni 1945 för tiden den 16 juli 1952—den 15 juli 1972. Vetenskapsakademien har sedan år 1906 arrenderat ut tryckningen och försäljningen av almanackorna till Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag. Gällande arrendeavtal löper ut år 1972.

Med anledning av en motion angående almanacksprivilegiet begärde 1964 års riksdag hos Kungl. Maj:t en översyn av reglerna för privilegiet och formerna för dess utövande (1964: I: 643, 2 LU 46, rskr 163). Den begärda utredningen har verkställts genom en särskilt tillkallad sakkunnig. Utredningens huvudsakliga innehåll samt remissyttrandena har jag redovisat i det föregående. Som jag tidigare anfört bör denna fråga, i vilken Kungl. Maj:t äger besluta, anmälas för riksdagen.

Utredningsmannen, vars uppdrag gällt endast en översyn av reglerna för almanacksprivilegiet och formerna för dess utövande, har föreslagit att privilegiet skall handhas så, att den nuvarande monopolsituationen upphör och att garantier skapas för effektiv konkurrens på almanackmarknaden. Utredningens förslag att rätten att trycka, ge ut och importera almanackor i princip skall vara fri har hälsats med tillfredsställelse av nästan alla remissinstanser. I det övervägande flertalet yttranden ifrågasätts emellertid om skäl över huvud taget föreligger att behålla almanacksprivilegiet. Förutom principiella skäl mot ett privilegiesystem uttalar man tvekan om det lämpliga i att införa en kostnadskrävande kontroll- och uppbördsapparat för ett så relativt litet belopp som privilegieavgiften utgör. Eftersom tryckningen och försäljningen av almanackor i flertalet europeiska länder är helt fri från statlig kontroll och avgiftsplikt, anses något behov av särskild kontroll av almanackornas riktighet inte heller föreligga.

Genom lagstiftningen mot konkurrensbegränsning inom näringslivet har statsmakterna skapat medel att undanröja sådana konkurrensbegränsningar som på olika sätt åstadkommit av enskilda. Det ter sig mot denna bakgrund föga konsekvent att en konkurrensbegränsning, grundad på offentlig reglering, utan bärande skäl skall få fortleva. För egen del är jag därför i likhet med utredningen av den uppfattningen att privilegiet, om det skulle behållas, måste utövas på sådant sätt att nuvarande monopol på tryckning och utgivning av almanackor ersätts med ett friare system. Liksom majoriteten av remissinstanserna anser jag emellertid att det finns anledning att därutöver pröva frågan om själva privilegiets bestånd. Enligt min mening är de skäl som anförts mot ett fortsatt privilegium övertygande. Jag finner därför att Kungl. Maj:t inte bör förnya privilegiet vid utgången av den nuvarande privilegieperioden den 15 juli 1972.

Ett avskaffande av almanacksprivilegiet — med därav följande bortfall av privilegieinkomster för Vetenskapsakademien — aktualiserar frågan om akademiens framtida ställning och arbetsuppgifter.

Vetenskapsakademien intar ställningen av nationellt vetenskapligt organ på det matematisk-naturvetenskapliga området med bl. a. betydelsefulla utåtriktade funktioner. Dessa är främst av informativ och kontaktskapande art både inom landet och på ett internationellt plan. Vetenskapsakademien har i nämnda avseenden även i framtiden viktiga uppgifter att fylla. I själva verket kan det finnas skäl anta att akademiens utåtriktade verksamhet får ökad betydelse i synnerhet på det internationella planet.

Vidare förfogar akademien över ett stort antal donationsfonder med ett beräknat dagsvärde av sammanlagt ca 50 milj. kr. Fondernas avkastning skall enligt ändamålsbestämmelserna användas för stipendier och för andra åtgärder som kan främja den vetenskapliga utvecklingen. Ändamålsbestämmelsernas utformning har dock med tiden kommit att begränsa möjligheterna att nyttiggöra avkastningen. Av den år 1967 till ca 2,6 milj. kr. uppgående avkastningen utdelades sammanlagt ca 480 000 kr. i stipendier m. m. Önskvärt synes vara att ändamålsbestämmelserna för akademiens fonder ses över så att de anpassas till nu rådande förhållanden och bättre kan tjäna akademiens verksamhet.

Som framgått av min tidigare redogörelse ingår i Vetenskapsakademiens nuvarande verksamhet att driva ett antal fasta institutioner. Dessa är av mycket skiftande karaktär och frågan om deras framtida verksamhet måste därför bedömas separat för varje särskild institution. Det bör i detta sammanhang beaktas att förslag om att staten skall förvärva huvuddelen av Bergianska stiftelsens markområde med bl. a. den botaniska trädgården nyligen lagts fram i prop. 1969: 36 (s. 16) och att frågan om Vetenskapsakademiens bibliotek kommer att tas upp i samband med att frågan om bl. a. biblioteksservice åt universitetet i Stockholm inom det matematisk-naturvetenskapliga området utreds (jfr prop. 1969: 1 bil. 10 s. 335). Formerna för de övriga institutionernas fortsatta bestånd och verksamhet kräver särskilda överväganden. Det tillkommer i första hand huvudmannen, dvs. Vetenskapsakademien, att överväga på vilket sätt denna fråga lämpligen bör behandlas.

Jag hemställer, att Kungl. Maj:t ger riksdagen till känna vad jag här anför.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Gunnel Anderson

INNEHÅLL

	Sid.
1. Inledning	3
2. Vetenskapsakademien och dess verksamhet	4
3. Utredningen	8
4. Remissyttrandena	11
5. Departementschefen	13